

K lokalizácii karnera sv. Michala v Banskej Bystrici

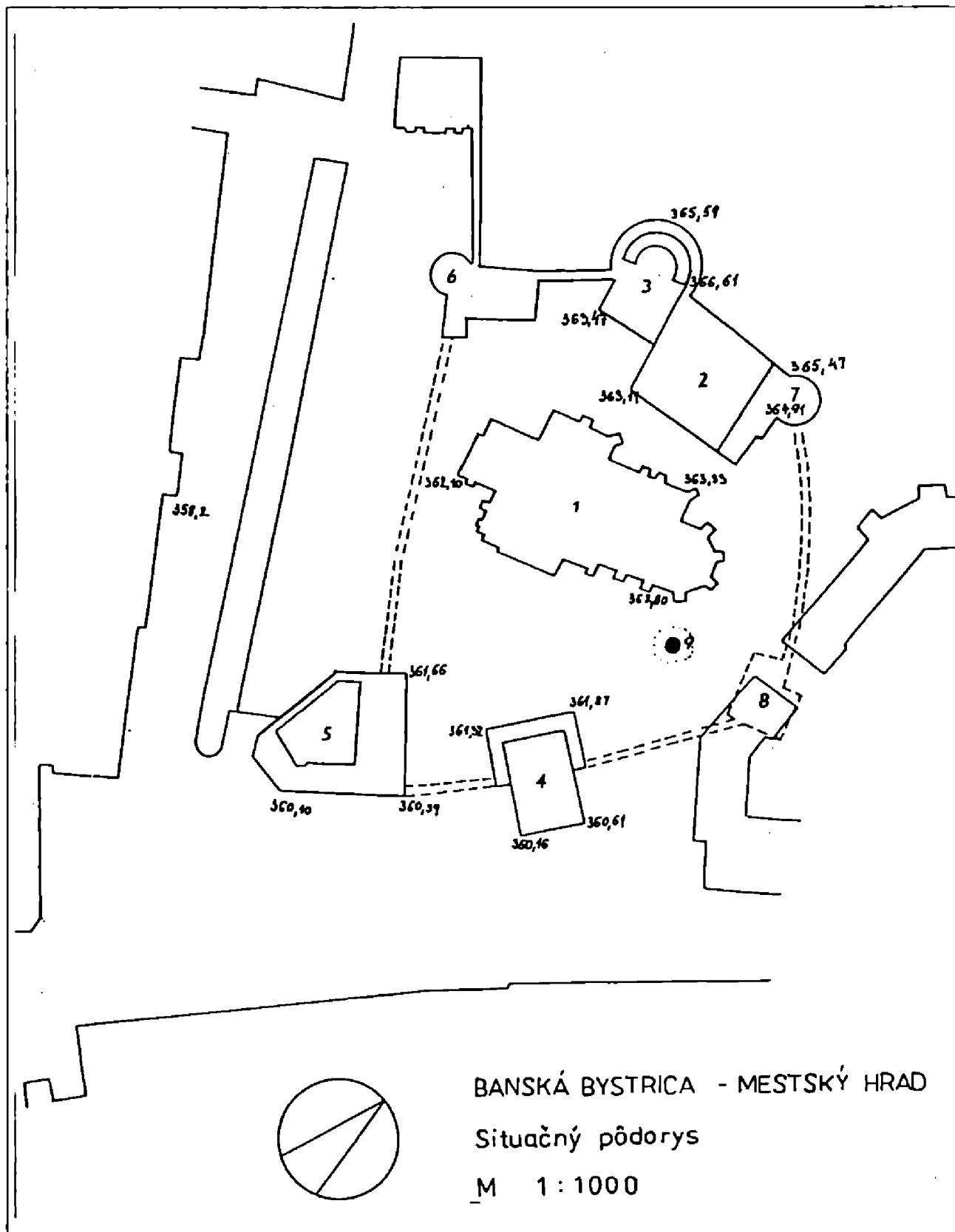
MARTA MÁCELOVÁ

Počas archeologického výskumu mestského hradu v Banskej Bystrici v roku 1997 (Mácelová 1997) sa zistili základy niekoľkých stavieb, ktoré nebolo možné vzhľadom na termín ukončenia rekonštrukcie hradného areálu preskúmať, niektoré dokonca ani geodeticky zamerať. Jedným z troch takýchto objektov bol pravdepodobne aj karner sv. Michala, ktorého kruhová deštrukcia o priemere 700 cm sa objavila po odstránení asfaltového povrchu a vybagrovani 50 cm vrstvy-lôžka pod novú dlažbu vo východnej časti areálu, južne od presbytéria farského kostola Nanebovzatia Panny Márie a severovýchodne od radnice (obr. 1). Časť zalomených základov s náznakom polygónu sme zistili už v ryhe pre osvetľovacie telesá, hĺbenej v marci 1997. Dôkladnému preskúmaniu a zameraniu deštrukcie zabránilo okamžité zavezenie terénu podkladovým štrkom pod novú dlažbu. Z východnej strany viedla totiž jediná prístupová cesta do areálu pre ťažké vozidlá, ktoré dopravovali stavebný materiál. Pri neochote investora zastaviť stavebné práce v mestskom hrade sa upustilo od výskumu deštrukcie, čím sme sa pripravili o možnosť jej stotožnenia so základmi karnera sv. Michala.

Jediným podporným argumentom pre toto tvrdenie, okrem nálezu zalomených základov s náznakmi polygónu, je kresba Jána Willenberga z rokov 1590–1956, nájdená Alfrédom Pifflom roku 1949 v knižnici strahovskej premonštrátskej kolónie v Prahe (Piffl 1955, 75–77). Na kresbe v juhovýchodnej časti mestského hradu, medzi Mühlsteinovou baštou a radnicou, za múrom opevnenia vyčnieva menšia kužeľovitá strecha neznámej, Willenbergom nepopísanej stavby, ktorá by mohla byť strechou karnera sv. Michala (obr. 2). V legende, ktorá je súčasťou kresby, nie sú označené tri stavby vo východnej časti areálu: radnica s cimburím, Mühlsteinova bašta a kužeľovitá strecha (karner?).

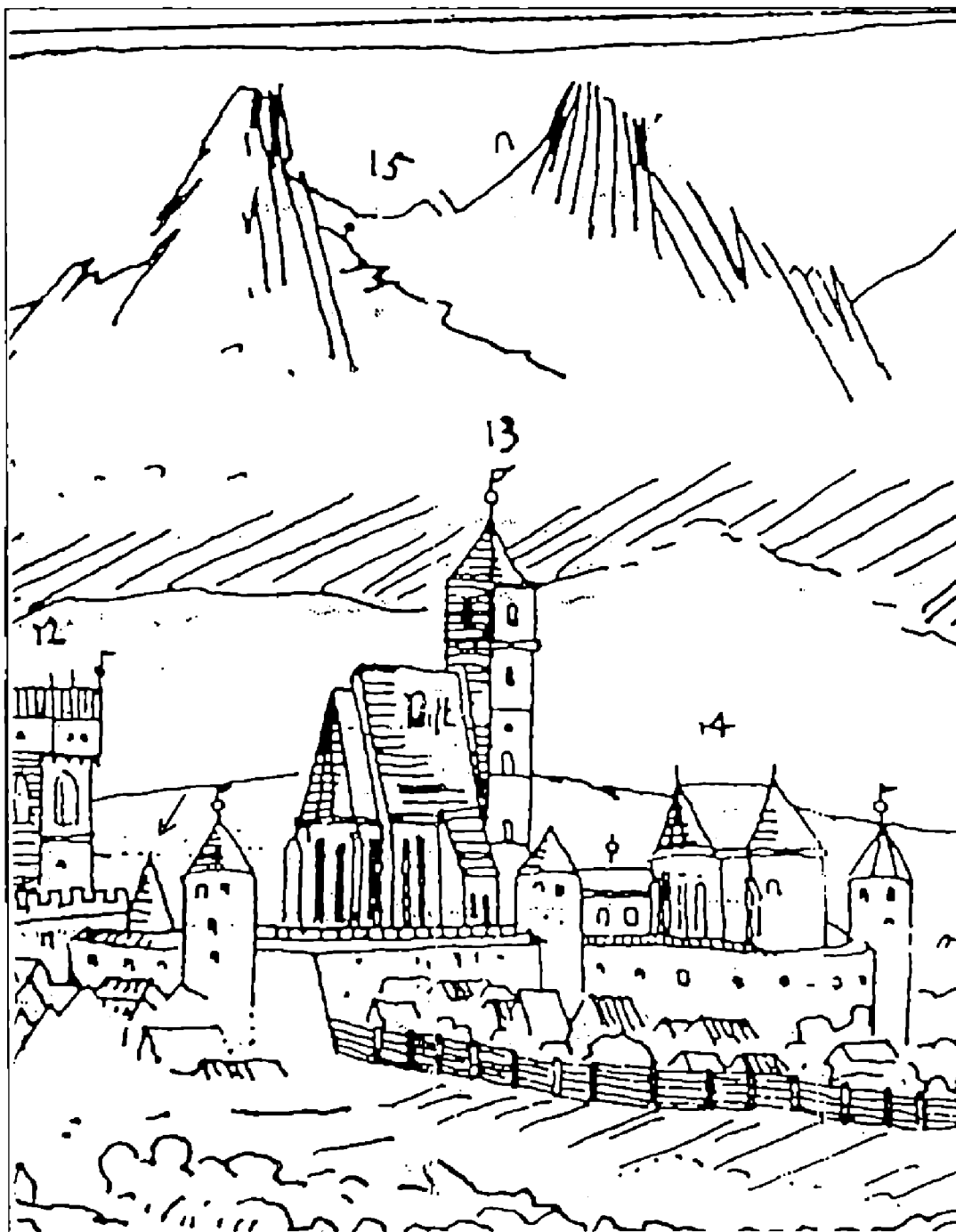
Historici a umeleckí historici, ktorí sa zaoberali problematikou cirkevných stavieb v mestskom hrade v Banskej Bystrici, mali rôzne názory na datovanie aj lokalizáciu karnera sv. Michala. V písomných prameňoch sa prvýkrát spomína kaplnka s týmto patrocíniom v roku 1406, kedy na ňu ako na novopostavenú (de novo fundata) bola vydaná odpustková listina (Matulay 1980, reg. 190). Ďalšia odpustková listina pre kostol (capella) sv. Michala pochádza z r. 1496 (Matulay 1980, reg. 308). Po prvýkrát sa s lokalizáciou kaplnky sv. Michala, umiestnenej na cintoríne farského kostola Panny Márie (in coemeterio parochialis Beate Mariae Virginis Novisolienensis) stretáme v odpustkovej listine z roku 1503 (Matulay 1980, reg. 340–341). Banskobystrický biskup a historik umenia Arnold Ipolyi skoncipoval teóriu o prestavbe kaplnky sv. Michala na kostol Sv. Kríža (Avenarius 1976, 8). Túto teóriu o prestavbe karnera odmietol už banskobystrický archivár prof. Antonín Filip (1938, 84), ktorý sa v roku 1935 v spolupráci s V. Menclom a J. Hegrom podieľal na prieskume kostola Sv. Kríža a farského kostola. Alexander Avenarius v rámci archívneho a historického výskumu mestského hradu v roku 1975 sa venoval aj kaplnke sv. Michala a kostolu Sv. Kríža (1975, 16). Uvažoval o existencii dvoch kaplniek, z ktorých jedna bola cintorínskou kaplnkou sv. Michala a tá druhá jadrom, z ktorej sa neskôr vyvinul kostol Sv. Kríža (Avenarius 1976, 8). Za karner pokladal depozitárium pristavané k severnej strane farského kostola, spomínané v kanonickej vizitácii J. Belánskeho (1829, 5), ktoré bolo zbúrané v roku 1826.

Počas archeologického výskumu mestského hradu roku 1981 preskúmal Adrián Valašek aj priestor na severnej strane farského kostola. Na východnej strane kaplnky sv. Barbory

Obr. 1. Mestský hrad v Banskej Bystrici. 1 – farský kostol Nanebovzatia Panny Márie, 2 – kostol sv. Kríža, 3 – Matejev dom a Banická bašta, 4 – radnica, 5 – barbakan, 6 – Farská bašta, 7 – Pisárska bašta. 8 – Mühlsteinova bašta. 9 – karner sv. Michala.

zistil staršiu architektúru ako je kaplnka aj sakristia (Kodoňová-Vallašek 1982, 144). Okrem toho zistil mladšie nedatované základy obdĺžnikového pôdorysu pristavané na škáru ku všetkým existujúcim architektúram, ktoré stotožnil s kaplnkou Sedemradostnej Panny Márie. Táto kaplnka sa spomína v odpustkovej listine vydanéj roku 1492 pre novopostavený kostol (locus oratorii noviter constructus) na cintoríne pri farskom kostole na žiadosť jeho zakladateľa Michala Königsbergera. Fundátor dal ozdobiť steny kostola maľbami

Obr. 2. Výrez z Willenbergovej veduty Banskej Bystrice – mestského hradu z r. 1590 alebo 1596 so zobrazením strechy karnera sv. Michala (označený šipkou).

s motívom siedmich radostí Panny Márie (Matulay 1980, reg. 298). Základy tejto kaplnky našiel počas prieskumu r. 1935 už A. Filip a tiež ju stotožnil s Königsbergerovou kaplnkou siedmich radostí Panny Márie, no zároveň ju pokladal za kaplnku zasvätenú sv. Michalovi (Filip 1938, 190). A. Filip predpokladal, že karner sv. Michala, ktorý slúžil pred požiarom r. 1761 ako depozitárium, bol zbúraný koncom sedemdesiatych rokov 18. stor. po barokovej prestavbe farského kostola. Jeho tvrdenie nepotvrďuje zakreslenie tejto kaplnky ako stojacej architektúry na pomerne presnom pôdoryse Protokolu mestskej rady z roku 1780 (ŠOKA Banská Bystrica, sg. 340, 982–983). Kaplnku zakreslenú východne od kaplnky sv. Barbory na tomto pôdoryse môžeme považovať za osárium spomínané J. Belánszkym v kanonickej vizitácii (1829, 5), o ktorom píše, že bolo zbúrané r. 1826 a základy ktorého objavil A. Filip aj A. Vallašek. Všetci historici jednoznačne lokalizovali kaplnku – karner sv. Michala do severnej časti mestského hradu, preto dochádzalo aj k nesprávnym interpretáciám odpustkových listín.

Kedy a za akých okolností karner zanikol, nevieme. A. Filip, o ktorého archívny výskum sa opieral aj A. Vallašek, údajne poznal archívne dokumenty z rokov 1630 a 1644,

kedy sa spomína samostatná kostnica v hrade (Filip 1938, 85). Naše úsilie nájsť ju v mestských protokoloch z uvedených rokov nebolo korunované úspechom. Akékoľvek písomné zmienky o karneri chýbajú a nevyužitím možnosti výskumu kamennej deštrukcie nájdennej južne od presbytéria farského kostola sme stratili šancu stotožniť ju s hľadaným karnerom sv. Michala. Dátum jeho postavenia podľa odpustkovej listiny z r. 1406 a náznak polygónu zisteného počas prieskumu by ho mohli zaradiť do skupiny neskorogotických polygonálnych karnerov zaalpskej oblasti (Hoššo 1989, 257, pozn. 13).

Predpokladáme, že karner v dobe svojho vzniku, ale aj v neskoršom období plnil iba sakrálnu funkciu osária a pohrebnej kaplnky a nebol zakomponovaný do hradného opevnenia ako jeho súčasť. Pevnostnou stavbou v juhovýchodnej časti areálu bola Mühlsteinova bašta, spojená hradobným múrom s radnicou a Pisárskou baštou.

Literatúra

- AVENARIUS, A., 1975: Banská Bystrica – hrad. Historický výskum. Rukopis v archíve Pamiatkového ústavu, stredisko Banská Bystrica.
- 1976: Kaplnka sv. Michala a založenie kostola sv. Križa v Banskej Bystrici. In: Pamiatky a Príroda č. 6, Bratislava, s. 25.
- 1977: Banskobystrický mestský hrad vo vzťahu k mestu. In: Pamiatky a Príroda č. 2, Bratislava, s. 18–19.
- BELÁNSZKY, J., 1829: Kanonická vizitácia kostola banskobystrickej farnosti zo dňa 27. 10.–3. 11. 1829. Banská Bystrica, Archív Rímskokatolíckeho biskupského úradu.
- FILIP, A., 1938: O banskobystrických cirkevných i svetských stavebných pamiatkach. Rukopis v archíve Pamiatkového ústavu, stredisko Banská Bystrica.
- HOŠŠO, J., 1989: Výsledky historicko-archeologického výskumu mestského hradu v Kremnici. In: Zborník FFUK, Historica XXXIX–XL, Bratislava, s. 249–292.
- KODOŇOVÁ, M.–VALLAŠEK, A., 1982: Komplexný výskum mestského hradu v Banskej Bystrici. In: AVANS v r. 1981. Nitra, s. 143–144.
- MÁCELOVÁ, M., 1997: Archeologický výskum Mestského hradu v Banskej Bystrici. AH 22, 181–190.
- MATULAY, C., 1980: Mesto Banská Bystrica. Katalóg administratívnych a súdnych písomností (1020) 1255–1536. Bratislava.
- PIFFL, A., 1955: Dve kapitoly z banskobystrickej renesancie. In: Banská Bystrica. Sborník prác k 700. výročiu založenia mesta. Banská Bystrica, s. 75–83.
- ŠOKA Banská Bystrica: Protokol praetoriale z r. 1780, sg. 340, s. 982–983.

Zusammenfassung

Zu der Lokalisation des St. Michaelskarners in Banská Bystrica

Während der archäologischen Forschung der Stadtburg in Banská Bystrica im Jahr 1997 wurden die Grundlagen von drei unbekanntem Objekte entdeckt, die man nicht aus den Termingründen durchforschen. Südlich vom Presbyterium der Pfarrkirche von Mariähimmelfahrt wurde die ringförmige Destruktion gefunden, die konnte aus dem Karnerunterbau des Heiligen Michael stammen konnte (Abb. 1). Die Karnerkapelle mit diesem Patrozinium erwähnt man in den Schriftlichen Quellen erstens im Jahr 1406, später in den Verzeihenlisten in den Jahren 1496 und 1503. In den Archivdokumenten wurde die Karnerkapelle in Jahren 1630 und 1644 erwähnt. Termin des Bauunterganges ist nicht bekannt.

Die Historiker, die sich mit der Kirchenbauproblematik in der Stadtburg beschäftigen, haben den Karner in ihren nördlichen Teil lokalisiert. Aufgrund der gefundenen Destruktion im südöstlichen Arealteil mit den Wiederkehrandeutungen vermuten wir, dass es sich um den gesuchten Karner des Heiligen Michael handelt. Diese Voraussetzung begünstigt auch die Willenbergerzeichnung von Banská Bystrica aus den Jahren 1590 oder 1596, auf welcher zwischen der Mühlsteinbastei und dem Rathaus hinter der Befestigungsmauer das kleinere Kegeldach übersteht, was gerade das Karnerdach des Sanktes Michael sein konnte (Abb. 2).

Abbildungen:

1. Banská Bystrica. Die Stadtburg. 1 – Pfarrkirche Mariä Himmelfahrt, 2 – St. Kreuz-Kirche, 3 – Matej-Haus und Bergwerkbastei, 4 – Rathaus, 5 – Barbakan, 6 – Pfarrbastei, 7 – Schreiberbastei, 8 – Mühlsteinbastei, 9 – Karner des Heiligen Michael.
2. Banská Bystrica. Ausschnitt aus der Willenbergerzeichnung mit der Stadtburg aus dem Jahr 1590 oder 1596. Abgebildet ist auch das Karnerdach des St. Michael (mit Pfeil bezeichnet).